

СУЩНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЕ ПОДГОТОВИТЕЛЬНОГО ПРОИЗВОДСТВА В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ: НАЦИОНАЛЬНЫЙ И МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

Лысюк Ю. В.

Статья посвящена рассмотрению вопросов стадии подготовительного производства в уголовном процессе. Представлена характеристика его сущности как отдельной стадии уголовного производства. Определено значение подготовительного производства в ходе судебного производства в первой инстанции. Проведен отдельный анализ национального и международного законодательства, что касается данной проблемы.

Ключевые слова: подготовительное производство, судебное производство, стадия, уголовное производство, уголовный процесс.

THE ESSENCE AND SIGNIFICANCE OF THE PREPARATORY PROCESS IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS: A NATIONAL AND INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS

Lysiuk I. V.

The article is devoted to the issues of the preparatory stages of production in the criminal process. The characteristic of a preparatory essence of production as a separate stage of the criminal proceedings. Determine the value of production in the course of preparatory proceedings in the first instance. Conducted a separate analysis of national and international legislation regarding this issue.

Key words: preparatory proceedings, judicial proceedings, stage, criminal proceedings, the criminal process.

Надійшла до редакції 29.10.2013 р.

УДК 347.962.6

О. М. Овчаренко,
канд. юрид. наук
Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ СТРОКІВ ДАВНОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ СУДДІВ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРИСЯГИ

У статті аналізується законодавство про судоустрій, яким визначаються строки давності притягнення судді до дисциплінарної або конституційно-правової відповідальності. Обґрунтовується необхідність установлення в Законі України «Про Вищу раду юстиції» строку давності для звільнення судді за порушення присяги. Брак останнього суперечить засадам пропорційності і правової визначеності, а та-

кож негативно позначається на забезпеченні процесуальної незалежності суддів.

Ключові слова: відповідальність судді, порушення присяги, принцип пропорційності, принцип правової визначеності, строки давності звільнення судді за порушення присяги.

Конституція України в розд. II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» закріпила засади притягнення особи до юридичної відповідальності. Конституційні приписи, що регламентують це питання, викладені у її статтях 61–63 та п. 14 ч. 1 ст. 92. Відповідно до ст. 61 Основного Закону ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер. Окрім того, засади цивільно-правової відповідальності, діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, і відповідальність за них визначаються виключно законами України (п. 14 ч. 1 ст. 92 КУ). Конституція України проголосила фундаментальний принцип незалежності суддів і назвала підстави звільнення судді з посади саме тим органом, що його обрав або призначив (частини 1 і 5 ст. 126) [2; 1996. – № 30. – Ст. 141].

Процедурні аспекти притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, а також звільнення їх за порушення присяги викладені в Законах України

«Про судоустрій і статус суддів» [2; 2010. – № 41-45. – Ст. 529] і «Про Вищу раду юстиції» [11]. Утім, ці акти не позбавлені недоліків, на що звертають увагу як вітчизняні науковці (Ю. Г. Нікітченко [7, с. 160-164], О. О. Присяжнюк, О. П. Євсєєв [10, с. 201-210]), так і Європейський суд з прав людини. У січні 2013 р. останній постановив рішення у справі екс-судді Верховного Суду України О. Волкова, в якому звернув увагу на низку суттєвих прогалин у національному законодавстві, що регламентує процедуру звільнення суддів за порушення присяги. У п. 139 указанного рішення відзначено, що українське законодавство не передбачає жодних часових обмежень, пов'язаних з процедурою звільнення судді за порушення присяги. Хоча Суд і не вважає за доцільне вказувати, яким саме має бути строк давності, він попереджує, що такий безстроковий підхід до дисциплінарних справ проти суддів серйозно загрожує принципу правової визначеності [4]. Вивчення практики притягнення суддів до відповідальності на підставі матеріалів Вищої ради юстиції теж свідчить про те, що вказана законодавча

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

прогалина негативно позначається на забезпеченні процесуальної незалежності суддів при відправленні правосуддя. З урахуванням браку у ст. 32 Закону України «Про Вищу раду юстиції» чітких критеріїв для окреслення ознак порушення присяги в діяннях суддів, будь-який служитель Феміди перебуває під постійною загрозою звільнення за цією підставою аж до завершення своєї професійної кар'єри.

У зв'язку з вищевикладеним вважаємо, що існує відчутна потреба у вивченні чинного законодавства в частині, яка регламентує строки давності при притягненні суддів до різних видів юридичної відповідальності, міжнародних стандартів у зазначеній сфері, а також у дослідженні загальнотеоретичних положень, пов'язаних з інститутом строку давності. Отже, *метою* даної публікації є обґрунтування необхідності встановлення в Законі України «Про Вищу раду юстиції» строку давності для звільнення судді за порушення присяги.

Строки давності притягнення до відповідальності: загальнотеоретичний підхід. Як справедливо відзначає російський учений М. В. Вітрук, установлюючи певний строк давності виникнення юридичної відповідальності, законодавець презюмує, що за цей строк правопорушення могло втратити суспільну небез-

пеку, а сам правопорушник не є суспільно небезпечним. Відповідальність не може переслідувати людину все її життя. У цьому полягає соціальна сутність інституту давності в публічному праві [1, с. 189].

Наявність інституту строків давності в законодавстві гарантує одночасне дотримання конституційних прав та свобод людини і громадянина, інтересів держави. Вона означає, що вплив строків давності притягнення до юридичної відповідальності є обставиною, яка виключає застосування цих правових санкцій до порушників закону. Брак таких строків давності притягнення до юридичної відповідальності певного виду порушує низку загальних принципів цього правового інституту, зокрема, його справедливості, співмірності (пропорційності) і правової визначеності такої відповідальності.

Така засада, як справедливості, полягає насамперед у тому, що покарання за правопорушення визначається з урахуванням його суспільної небезпечності й тяжкості спричинених ним наслідків. Окрім того, будь-яке порушення правопорядку, спричинене знову ж таки правопорушенням, повинно бути усунено, порушене право відновлено, а спричинену шкоду компенсовано в повному обсязі [1, с. 189, 195].

Принцип співмірності (про-

порційності) відповідальності досить влучно охарактеризував Конституційний Суд РФ. Згідно з його правовою позицією заходи юридичної відповідальності (санкції штрафного чи карального характеру) мають бути пропорційними конституційно визначеним завданням і охоронюваним законним інтересам, а також характеру вчиненого протиправного діяння, вині правопорушника й іншим обставинам. Цей принцип вимагає встановлення публічно-правової відповідальності лише за винне діяння, а його диференціація залежить від тяжкості діяння, розміру й характеру спричиненої шкоди, ступеня вини правопорушника та інших суттєвих обставин, що зумовлюють індивідуалізацію при застосуванні покарання [Див.: 8; 9].

Принцип визначеності юридичної відповідальності є вагомим складником загальноправового принципу визначеності правової норми. Останній впливає з конституційної засади рівності всіх перед законом і судом (ст. 22 Конституції України), оскільки така рівність може бути забезпечена лише за умови однозначного розуміння й тлумачення норми всіма суб'єктами правозастосування. Як підкреслив Конституційний Суд РФ, невизначеність змісту правової норми, навпаки, допускає можливість необмеженого розсуду в процесі її застосу-

вання й неодмінно призводить до свавілля, а значить, і до порушення принципів рівності й верховенства права [8].

Практика Європейського суду з прав людини. Практикою Європейського суду з прав людини сформовано власний підхід до інституту строків давності. Так, Суд вважає, що давність може визначатися як право, надане законом особі, яка вчинила протиправну дію, більше не зазнавати переслідування, не бути засудженим зі спливом певного строку з моменту вчинення цієї дії. Строки давності притаманні всім правовим системам держав-членів. Вони мають низку завдань, серед яких – забезпечення правової визначеності і завершеності, гарантування правової захищеності шляхом установа строку для дій і перешкоджання посяганню на право на захист, яке могло б бути скомпрометоване, якщо б суди виносили рішення, засновані на доказах, які були б неповними через сплив часу [6].

Давність виникнення правопорушення, як підстава для звільнення від відповідальності, встановлено стосовно дисциплінарної, адміністративної і кримінальної відповідальності [1, с. 251]. Це правило є проявом конституційних приписів щодо державного захисту прав та свобод людини і громадянина.

Строки давності за трудо-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

вим законодавством. У сфері дисциплінарної відповідальності цей інститут передбачено законодавцем для переважної більшості працівників і державних службовців, дисциплінарна відповідальність яких регламентується відповідними законами, статутами і внутрішніми корпоративними актами. Як правило, нормативно встановлюється строк притягнення до дисциплінарної відповідальності після виявлення проступку, а також строк давності накладення стягнення, який за загальним правилом починає спливати з моменту вчинення дисциплінарного правопорушення.

Як слушно підкреслює Ю. М. Тіганов, норми, які встановлюють строки притягнення до дисциплінарної відповідальності, за своєю правовою природою не є реабілітуючими, однак, установивши їх, законодавець виходив з можливості звільнення особи від відповідальності, обмежуючи розумним строком період невизначеного положення правопорушника й органи публічної влади, які мають в установленому законом порядку притягати цю особу до відповідальності [12, с. 98].

За КЗпП України дисциплінарне стягнення застосовується роботодавцем безпосередньо після виявлення проступку, але не пізніше одного місяця з дня

його виявлення (ст. 148) [3; 1971. – 17 груд. – Додаток до № 50]. Час звільнення працівника від роботи у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю або перебування у відпустці до уваги не береться. Днем виявлення дисциплінарного проступку вважається дата, коли посадовій особі, якій підпорядковано працівника, стало відомо про проступок незалежно від того, наділена остання правом накладення стягнення чи ні. Дисциплінарне стягнення не може бути накладено пізніше шести місяців з дня вчинення проступку. До зазначених строків не включається час провадження у кримінальній справі [13, с. 348].

Строки давності за кримінальним законом. При обчисленні строків давності у кримінальному праві вихідною є теза про суспільну небезпеку злочину. Установлюючи певний строк, протягом якого особу можна притягти до відповідальності за протиправне діяння, передбачене КК України, законодавець presumує, що зі спливом цього строку діяння втрачає властивість суспільної небезпеки і, відповідно, правопорушник не повинен нести передбачену законом відповідальність. Так, згідно зі ст. 49 КК України особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину і до дня набрання вироком законної сили минули такі строки:

1) два роки – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі;

2) три роки – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання у виді обмеження або позбавлення волі;

3) п'ять років – у разі вчинення злочину середньої тяжкості;

4) десять років – у разі вчинення тяжкого злочину;

5) п'ятнадцять років – у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

Із цього правила існує лише 2 винятки:

– *по-перше*, питання про застосування давності до особи, яка вчинила особливо тяжкий злочин, за який згідно із законом може бути призначено довічне позбавлення волі, вирішується судом. Якщо ж він не визнає за можливе застосувати давність, довічне позбавлення волі не може бути призначено й замінюється позбавленням волі на відповідний строк;

– *по-друге*, давність не застосовується у випадку вчинення злочинів проти миру й безпеки людства, передбачених у статтях 437 – 439 і ч. 1 ст. 442 КК України [2; 2001. – № 25. – Ст. 131].

Строки давності притягнення до адміністративної відповідальності. Відповідно до

ст. 38 КУпАП адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше як через 2 місяці з дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопорушенні – не пізніше як через 2 місяці з дня його виявлення, за винятком випадків, коли справи про адміністративні правопорушення згідно з КУпАП підвідомчі суду (судді). У такому разі стягнення може бути накладено не пізніше як через 3 місяці з дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопорушенні – не пізніше як через 3 місяці з дня його виявлення, крім справ про корупційні адміністративні правопорушення.

Адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення може бути накладено протягом 3-х місяців з дня виявлення, але не пізніше одного року з дня його вчинення. За вчинення правопорушення, передбаченого ст. 164¹⁴ КУпАП, воно може бути накладено протягом 3-х місяців з дня виявлення, але не пізніше 2-х років з дня його вчинення.

У випадку закриття кримінального провадження, але за наявності в діях порушника ознак адміністративного правопорушення адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше як через місяць з дня прийняття рішення про закриття такого провадження [3; 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122].

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

Строки позовної давності за чинним законодавством. У приватних галузях права строки позовної давності сприяють зміцненню стабільності правовідносин і правопорядку. Протягом такого строку особа може захистити своє порушене право у примусовому порядку. Сплив строку давності, про застосування якого заявлено стороною по справі, за процесуальним законодавством є підставою для винесення судом рішення про відмову у прийнятті позову до розгляду [1, с. 253].

Згідно зі ст. 256 ЦК України позовна давність – це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу. Загальна позовна давність устанавлюється тривалістю у 3 роки. Для окремих видів вимог законом може встановлюватися спеціальна позовна давність – скорочена або більш тривала порівняно із загальною (статті 256 і 257 ЦК України) [2; 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356].

Строки давності притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за законодавством про судоустрій. За п. 4 ст. 86 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» дисциплінарне стягнення до судді застосовується не пізніше 6-ти місяців від дня відкриття ВККС України провадження в дисциплінарній

справі, але не пізніше одного року від дня учинення проступку без урахування часу тимчасової непрацездатності або перебування судді у відпустці [2; 2010. – № 41-45. – Ст. 529]. Відповідно до ст. 43 Закону України «Про Вищу раду юстиції» дисциплінарне стягнення до судді (*їдеться про суддів вищих спеціалізованих судів і Верховного Суду України*) застосовується Вищою радою юстиції не пізніше 6-ти місяців з дня виявлення проступку без урахування часу тимчасової непрацездатності судді або перебування його у відпустці, але не пізніше одного року від дня вчинення проступку [2; 1998. – № 25. – Ст. 146]. Водночас у ст. 32 цього ж Закону, яка регламентує підстави і процедуру звільнення судді з посади за порушення присяги, жодних строків застосування цієї санкції щодо суддів не передбачено.

Аналогічні строки передбачені законодавством більшості країн СНД (Арменії, Киргизії, Білорусі та ін.) [5, с. 27-36].

Ураховуючи викладені вище позиції, відзначимо, що ситуація, коли щодо правопорушень, учинених суддями під час виконання ними своїх посадових обов'язків, не встановлено строків давності, є неприйнятною з точки зору засад верховенства права й незалежності суддів. Фактично порушення суддею присяги прирівня-

но до найтяжчих кримінально караних діянь, за які закон передбачає покарання у виді довічного позбавлення волі, а також злочинів проти миру й безпеки людства. Водночас в жодному разі не можна ототожнювати суспільну небезпеку вказаних діянь, хоча, безумовно, не слід недооцінювати й суддівські правопорушення. Якщо суддя виконує покладені на нього функції під постійною загрозою звільнення, це спотворює саму ідею процесуальної незалежності представників судової влади. Порушення принципу верховенства права полягає в тому, що за таких обставин не можна вести мову про усталеність і визначеність правових відносин у сфері відправлення правосуддя. Отже, необхідність введення строків позовної давності притягнення до відповідальності за порушення присяги судді є очевидною.

На нашу думку, оптимальним строком можна вважати 6 місяців від дня виявлення факту порушення суддею присяги і 3 роки з дня вчинення відповідного діяння (дій або бездіяльності). Такі строки позовної давності відповідатимуть значущості для суспільства й держави обов'язку судді щодо дотримання присяги й чинного законодавства при відправленні правосуддя.

Отже, пропонуємо доповнити ст. 32 Закону України «Про Вищу раду юстиції» підпунктом такого змісту: *«Вища рада юстиції розглядає питання про звільнення судді з посади за порушення присяги не пізніше шести місяців з дня виявлення факту порушення ним присяги без урахування часу тимчасової непрацездатності судді або перебування його у відпустці, але не пізніше трьох років від дня вчинення цього діяння».*

Список літератури: 1. Витрук Н. В. Общая теория юридической ответственности: моногр. / Н. В. Витрук. – М.: РАП, 2008. – 324 с. 2. Відомості Верховної Ради України. 3. Відомості Верховної Ради УРСР. 4. Волков проти України: рішення Європ. суду з прав людини по заяві № 21722/11 від 09.01.2013 р. – Інформ. портал ХПГ [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://khpq.org/index.php?id=1359450183>. 5. Клеандров М. И. Судебные системы государственных участников СНГ: законодательное обеспечение: моногр. / М. И. Клеандров. – М.: Юристь, 2002. – 623 с. 6. Коем та інші проти Бельгії: рішення Європ. суду з прав людини № 2000-VII від 22.06.2000 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://sim.law.uu.nl/SIM/CaseLaw/Hof.nsf/e4ca7ef017f8c045c1256849004787f5/1d3a0da61897346cc125690b004a9e6f?OpenDocument>. 7. Нікітченко Ю. Г. Правове регулювання дисциплінарної відповідальності суддів / Ю. Г. Нікітченко // Вища рада юстиції – 15 років / Ю. Г. Нікітченко; за заг. ред. В. М. Колесниченка. – К.: Вид-во ЛОГОС Україна, 2012. – С. 160-164. 8. Постановление КС РФ по делу о проверке конституционности отдельных положений Закона РСФСР «О государственной налоговой службе РСФСР» и Законов РФ «Об основах налоговой системы в РФ» и «О федеральных органах налоговой полиции» от 15.07.1999 г. // СЗ РФ. – 1999. – № 30. – Ст. 3988. 9. Постановление КС РФ по делу о проверке конституционности отдельных положений абз. 6 ст. 6 и абз. 2 ч. 1 ст. 7 Закона РФ от 18.06.1993 г. «О применении контрольно-кассовых машин при осуществлении денежных расчетов с населением» в связи с запросом Дмитровского райсуда Московской обл. и жалобами граждан // СЗ РФ. – 1998. – № 20. – Ст. 2173. 10. Присяжнюк О. О.

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

Проблеми притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності / О. О. Присяжнюк, О. П. Євсєєв // Пробл. законності. – 2012. – № 118. – С. 201-210. **11.** Про Вищу раду юстиції: Закон України № 22/98-ВР від 15.01.1998 р. (з наступ. змінами й допов.) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/22/98-%D0%B2%D1%80>. **12.** *Туганов Ю. Н.* Пресекабельные сроки дисциплинарной ответственности судей: проблемы и пути решения // Современное право. – 2011. – № 3. – С. 95-100. **13.** Трудове право: підруч. [В. В. Жернаков, С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко та ін.]; за ред. В. В. Жернакова. – Х.: Право, 2012. – 496 с.

ПРОБЛЕМА ОПРЕДЕЛЕНИЯ СРОКОВ ДАВНОСТИ ПРИВЛЕЧЕНИЯ СУДЕЙ К ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА НАРУШЕНИЕ ПРИСЯГИ

Овчаренко Е. Н.

В статье анализируется законодательство о судоустройстве, которым определяются сроки давности привлечения судьи к дисциплинарной или конституционно-правовой ответственности. Обосновывается необходимость установления в Законе Украины «О Высшем совете юстиции» срока давности для увольнения судьи за нарушение присяги. Отсутствие последнего противоречит общеправовым принципам пропорциональности и правовой определенности, а также негативно отражается на обеспечении процессуальной независимости судей.

Ключевые слова: ответственность судьи, нарушение присяги, принцип пропорциональности, принцип правовой определенности, сроки давности увольнения судьи за нарушение присяги.

THE PROBLEM OF DETERMINATION OF THE LIMITATION PERIOD FOR BRINGING JUDGES UNDER RESPONSIBILITY FOR VIOLATION OF THE JUDICIAL OATH

Ovcharenko O. M.

The author analyzes legislation that determines the limitation period for bringing judges to disciplinary and constitutional liability. It is proved that the Law of Ukraine «On the High Council of Justice» must contain limitation period for discharging judges for violation of the judicial oath. The absence of such a rule contradicts the fundamental principles of proportionality and legal certainty, and has as a negative impact on the provision of procedural independence of the judiciary.

Key words: liability of judges, violation of the judicial oath, the principle of proportionality, the principle of legal certainty, limitation period for discharging judges for violation of the judicial oath.

Надійшла до редакції 24.09.2013 р.